

Pertti Virtaranta:

Muistelmia Mari Kyyrösestä

Perjantai-iltana 10. elokuuta soitti minulle opettaja Heikki Kyyrönen: äiti on päässyt lepoon. Tieto ei ollut yllättävä, sillä Mari Kyyrösen elämänlanka oli jo pitkään ollut ohut ja hauras. Kuitenkin kuolinsanoma vavahdutti: nyt on siis "valkeih sijasih vajonnut, Tuonelan varsisijasille" lopullisesti siirtynyt henkilö, joka on meille - Helmi Virtarannalle ja minulle - selvittänyt Vienan Karjalan entistä elämää monipuolisemmin kuin kukaan toinen. - Viimeisen leposijansa Mari-mummo sai Seinäjoen hautausmaahan elämänkumppaninsa (v. 1947 kuolleen) Ontrei Kyyrösen rinnalle.

Luulen, että ihmiset jotka tapasivat Mari Kyyrösen vain ohimennen, eivät häneen huomiota kiinnittäneet. Hän oli perin vaatimaton, hiljainen, itseksensä hyräilijä. Mielellään hän tosin oli seurassa, kuunteli - sen verran kuin kuunteli! - muiden puheita, mutta ei juuri tarjoillut keskusteluun muisteloitaan, ellei kysytty. Hienotunteisesti hän varmaankin arveli, että hänen muistikuvansa ovat suomalaiselle rahvaalle niin outoja, etteivät ne kiinnosta, ja hänen elämännäkemyksensä niin ammainen ja yksinkertainen, että se ei nykyaikaan oikein sovi.

Minulle Mari Kyyrönen on merkinnyt paljon. Hän on tutustanut minut väistyvään, paljolti jo väistyneeseen vienankarjalaiseen elämään, perusteellisemmin kuin kukaan toinen. Kalevalaseuran vuosikirjaan v. 1966 kirjoittamassani Mari Kyyrösen "elämäkerrassa" (sivut 96-135) olen kuvaillut tapaamisiamme v:een 1966 mennessä ja luonnehtinut Mari Kyyrösen muistitiedon monipuolisuutta. Toistan

tässä vielä siihenastiset haastattelukerrat, samalla osoittaakseni Mari-mummon elämän kiertokulkua sen jälkeen kun hän kesällä 1944 lähti Vuokkiniemestä:

Ruotsissa Sandhultin pitäjän Sjömarkenissa vuokkiniemeläis-akonlahtelaisessa Sanni ja Vilho Jyrinojan perheessä: 28.5. - 4.6., 8.7.1951;

Ruotsissa Sandaredin tehdasyhdyskunnassa lähellä Boråsia: 17. - 22.6.1952;

Ruotsissa Smoolannissa Svenarumin pitäjässä Kringelbråtenin kruununtorpassa, jonka olin vuokrannut perheeni kesäasunnoksi. Sinne hain Marin Sandaredista vieraaksemme, ja luonamme hän oli 17. - 23.7.1952;

Ylihärmän Rannanjärven kansakoululla, kansakoulunopettaja-poikansa Heikin ja tämän vaimon Eevan luona 28.2. - 3.3., 21. - 23.6.1956;

Paltamon Mieslahdessa, jonka kristillisessä kansanopistossa Heikki oli humanististen aineiden opettajana: 6. - 8.9.1964 ja 8. - 9.11.1965.

Näiden käyntien jälkeen vierailin Eeva ja Heikki Kyyrösen kodissa Mieslahdessa Mari-mummon tietoja tallentaen vielä neljä kertaa. Jokaisella matkalla oli tietenkin oma tarkoituksensa, ja kun jälkepäin katselen matkamuistiinpanojani, niin näen sieltä, että nuo matkat todella olivat melkoisen erilaiset - mutta aina mieluisat ja tuloksetkaat.

Seuraavassa välähdyksiä näistä Mieslahden-matkoista:

11. - 14.11.1966. Tästä matkasta esitän parin päivän tapahtumia, hyvin tiivistetysti: Lauantaina 12.11. olin Heikki Kyyrösen pyynnöstä pitänyt Mieslahden opistolaisille kolme luentoa Karjalan perinteestä. Sitten Heikki vei äitinsä ja minut Tikanojille, perheeseen josta olin

kuullut ja jonne olin halunnut mennä. Lähellä opistoa olevassa Tikan-ojan asunnossa elivät entinen kulkukauppias Oleksei I. Aleksi Tikan-oja, syntynyt 1891 Uhtuan Lamminpohjassa, ja hänen vaimonsa Tatjana ("Pappisen Jyrin Tatjana"), synt. 1894 Uhtuan Jyvöälähdessä, ynnä heidän kaksi lastaan. Hiukan oli keskustelussamme alkukankeutta, mikä johtui Oleksestä suuresta varovaisuudesta vierasta - siis minua - kohtaan. Mutta ei ollenkaan huono alku, arvelin.

Kun klo 17:n tienoissa Heikki haki äitinsä ja minut, oli opiston pihaan ajanut suomussalmelainen Teodor Rinne (hänkin vienalaista juurta), autossaan ent. kauppias Teppana Seppänen, joka oli syntynyt Vuokkiniemessä 1882 - ja ollut läsnä Mari Lesosen ja Ontrei Kyyrösen häissä Vuokkiniemen Pokostalla v. 1903! Teppana oli sepän sukua: hänen isänsä oli ollut seppä (myöhemmin kauppias), ja seppä oli ollut isoisäkin Riiko Loginov. Ei ollut kuitenkaan aikaa haastatella paljotietoista Teppanaa - eikä siihen myöhemminkään tullut tilaisuutta - , sillä klo 19 alkoi opiston juhlasalissa suuri juhla: Mari Kyyröselle ojennettiin Kalevalaseuran hänelle myöntämä hyvän kertojan palkinto kunniakirjoineen. Juhlassa pidettiin asiaankuuluvat puheet, opiston tyttökuoro lauloi, oli viulunsoittoa ja yhteislaulua. Ja kaiken ohjelman kohde oli Mari Kyyrönen. Vasta nyt, kuten myöhemmin kuulin, hiljainen ja vaatimaton Mari Kyyrönen tuli tunnetuksi Paltamossa ja laajemmaltikin.

Juhlan jälkeisenä päivänä, 13.11., lähdin Heikin kanssa autolla lumista ja melko liukastatietä ajamaan Kuhmoon ja edelleen Lentiiran kautta Suomussalmen pienoisiin karjalaiskyliin Kuivajärvelle ja Hietajärvelle. Hyvin ottivat vastaan sikäläiset tuttavat, auliina muistelemaan, koska tietenkin tiesivät matkamme perimmäisen tarkoi-

tuksen, ja karjalaista vieraanvaraisuutta osoittaen. Mutta seuraavan päivän aamulla, mennessään Paltaniemen yhteiskouluun venäjää opettamaan, Heikki vei minut taas Marin kanssa Tikanojille, jossa uhtualaisvuokkiniemeläinen kielikoulumme jälleen pantiin käyntiin. Ja kun se loppui, jatkui muistiinpanojen tekoa Oulujärven rannalla suojärveläisten Sergei ja Akuliina Nilosaaren luona, ja sitten vielä opistolla välillä levänneen Mari-mummon kanssa, ennenkuin Heikki ajoi minut lentokentälle.

Jokaisella käynnillä Mari Kyyrösen luona on siis ollut omat piirteensä ja oma tarkoituksensa. Otan toiseksi esimerkiksi maaliskuisen matkani 1971. Osallistuin Rovaniemelle 6. - 7.3. järjestettyyn neuvotteluun, jonka aiheena oli pohjoismaalaisille kesällä 1971 järjestettävät kielikurssit. Tähän matkaan kytkin kahden päivän poikkeamisen Paltamoon. Oulusta, jossa olin yöpynyt, lensin aamukoneella Kajaaniin; Heikki oli lentokentällä vastassa. Eevan keittämän aamukahvin juotamme alkoi työ Mari Kyyrösen kanssa: muistiinpanoja ja nauhoitusta. Puheenaiheena olivat Venehjärven ja Vuokkiniemen talot ja niiden asukkaat, lähinnä sen perusteella, mitä olin kuullut kesällä 1968 Vuokkiniemessä käydessäni. Sitten Mari luetteli mm. miehensä äidin äidiltä, Kauron tytöltä Matrjo Mäkelältä, joka oli Tšenasta, kuulemansa runon elämänkumppanin hankinnasta Suomen puolelta Paltamosta:

"Venäjällä veikko šynty,
kašvo lapši Karjalašša,
kašvo vuotta kakšitoista,
piennä päätänšä elätti,
lašša kaiken laulannalla" jne.

Miehen ämmö näitä lauloi kun oli "ativoissa tyttärissä", ja hän myös "starinoita šanuo paukutti". Sitten Mari kertoi pitkän starinan siitä, kuinka "nahkavenehellä käyväh tšoarin tytöt šielä pakanašša moašša". Kyseisen starinan "Tuhkimus tšoarin tyttäriä vartioimassa" olin kuullut Marilta jo v. 1951 (siinä muodossa se on julkaistukin "Kultarengas korvaan" -kirjassa s. 86-90), ja hämmästyttävän yhtäläinen oli tämä 20 vuotta myöhemmin kuulemani toisinto. Sen jälkeen tuli uusi starina, jossa Tuhkimus, "ilmanikuñi laiskimuš", ainoana kolmesta veljeksestä, kävi isänsä haudalla istumassa, kuten isä oli pyytänyt, ja mitä siitä seurasi, kun alkoi mullat liikua ja ukko nousi haudasta.

Välillä tuli puhetta siitä, milloin starinoita sanottiin ja missä starinan sanoja istui kertoessaan: "illoilla, illoilla še oli še starinan šanonta", kun piisissä paloi tuli ja istuttiin piisin ympärillä ja ken missäkin siinä lähellä. "Huomenekšella ei šanottu (starinaa), eikä šitä jouvettu niin istumahkana." Jos oli oikein mieleinen starina, kiiteltiin kertojaa: "Voi kun oli kauñis starina, passipo starinan šanojalla!" Kesällä ei juurikaan starinaa sanottu, työaika nurmilla oli pitkä, vähäiset lepo hetket menivät nukkuessa.

Sitten Mari muisteli, kuinka Väinö Kaukonen oli sodan aikana (syyskuussa 1943) käynyt hänen luonaan ja teellä houkutellut hänet kertomaan ja laulamaan. Juttu kiertyi Lapukkaan ja sen rannalla oleviin eläjiin. Tuli puhetta Tšenan (nyk. Köynäsjärvi) kylän taloista, jotka Mari luetteli asukkaineen; sitten jatkettiin mahtavan Köynäskosken myllyistä eli mellitšöistä. Kysyttyäni Marilta jotakin Jyväälahden asiaa, hänelle juohtuikin mieleen kertoa eräänä pääsiäisenä, rospuuton edellä, tekemästään matkasta Vienan Kemiin - ainoana

naisena rahdinvedossa seitsemän miehen kanssa. Paluumatka jauhu-
kuorman kanssa oli vaarallinen, "uveh-avantoja" tien molemmin puolin,
ja Suopassalmesta melko pitkälti jokivartta oli ajettava "telmušta"
pitkin. Tämä "telmuš" sana, jota Marilta vielä erikseen kyselin,
tarkoittaa syksyllä (tulvan aikana) muodostunutta jäätä, joka veden
laskeuduttua jää kuivalle. Sitten juolahti Marin mieleen laulu
vanhasta miehestä, joka lähtee Sunkuun ostamaan lahjoja mielitietyl-
leen; tämä ei kuitenkaan haluaisi mennä vanhalle miehelle (olen
julkaissut sen "Vienan kyliä kiertämässä" -kirjassa s. 32). Tämän
laulun hän oli kuullut poapoltaan, Hökkä-Petrin tyttäreltä Outilta.
Oli poapolla muitakin lauluja, joita Mari muistutteli mieleensä.
Uudelleen tuli nauhaan myös muuan joiku, jonka Mari oli kuullut
(senkin hän oli sanellut minulle jo aikaisemmin, Vienan kansa
muistelee s. 62). Ei Marin syntymäkylässä Venehjärvässä eikä Vuokki-
niemessä joiuttu, mutta kyllä "pohjasen perällä", tiesi Mari, "ne
itšeštäh loajittih ne joikumiset".

Kun joikumisasiasta ei tullut pitempää juttua, Mari jatkoi: "No
mitäs nyt? Vieläkö pitäis starinoa?" Muistin hänen kertoneen minulle
joskus "Simois-ukolta" eli Simon Vasseleilta (sukunimi Kirilov)
Vuokkiniemessä kuulemansa starinan sepän pojista ja joutsentytöistä
(julkaistu "Kultarengas korvaan" s. 91-99). Pyysin Maria kertomaan
sen uudelleen, jotta se nyt tulisi ikuistetuksi kunnon arkistonau-
haan. Ja Mari kertoi. Satu on pitkä, joten kesken kaiken Mari huo-
mautti: "Ei, mium pitäy käyvä tikutuš käsih!" Kun sukankudin oli
käsissä, niin starinan sanonta jatkui.

Sadun jälkeen mentiin taas asioihin. Mari kertoi Vuokkiniemen
kirkon kohtalosta sen jälkeen kun perhe v. 1924 palasi Suomesta

Karjalaan kolmatta vuotta kestäneen pakolaisajan jälkeen. Kirkko oli Marin mukaan ensin "sotilasklupina", sitten sotilasleipomona - ja sitten se paloi.

Kyselin vielä Vuokkiniemen paikkoja ja kulkuyhteyksiä. Tuli puheeksi Kaskolan kylänosaan vievällä tiellä oleva Lotman silta. Siitä nimestä Marin mieleen tuli muuan Oulusta kotoisin ollut Karjalassa kierrellyt ja Latvajärvestä Outi-nimisen tytön nainut "Liikais-Matti", "še kun oli kaikki laulan vaikk_ois mitä missä nähny_n taikka kuullun, ni še oli kaikki lauluk_ši pannun", ja Matti oli tämän sillan-kin sijoittanut erääseen lauluunsa:

"Liikais-Matti še hirttä veti,

pijan tuli ilta.

Viel_ois keštän kerran käyvä

tuoki Lotman šilta."

Seuraava asia oli nahan parkitseminen. Kotitalossa Niskalassa parkittiin, ja appelassa Kyyrölässä samoin. "Še nahka šielä kum piet-tih šielä parkkipuissešša ikäh aikah". Parkiksi otettiin "pajun ket-tuo" ja "koivun rauvušta" (ts. kuoren alla olevaa kerrosta). Nauhan loppuun tuli vielä lyhyt maininta laukunkannosta, jonka Mari on aikai-semmin kertonut perusteellisesti - hänen miehensä Ontrei kulki näet 8 talvea laukunkannossa Turun ja Salon puolessa palaten Karjalaan vasta helluntain tietämissä "pellon panolla".

Nyt Mari alkoi hiukan väsyä - eikä ihme, sillä koko päivän olin häntä puhuttanut ja nauhoihin ottanut 4 tuntia. Illalla ryhdyin vielä tarkistamaan "Kultarengas korvaan" -kirjaan tarkoitettuja Mari Kyyrö-sen ja kahden muun vuokkiniemeläisen, Okahvie Mäkelän ja Outi Lipkinän

kertomia satuja. Yhdessä kuuntelimme näitä satuja, ja milloin nauhasta kirjoittamassani tekstissä oli kysymysmerkki tai aukko, pysähdyimme sitä kohtaa erityisesti kuuntelemaan. Heikki on tähän yhteistyöhön hyvin perehtynyt, ja hän hallitsee kotimurteensa vaikeimminkin kuultavat seikat, nimittäin sen, onko s suhuinen vai terävä, ja sen, onko kerake (tavallisesti t, n ja l) kova vai pehmeä; näitä seikkoja ei nimittäin aina varmasti pysty erottamaan vanhoilta ihmisiltä, joiden puhe-elimet ovat jo vähän rappeutuneet ja hampaiden laita on niin ja näin. Mutta pitkään jaksoi olla mukana Mari-mummokin. Häntä kyllä kiinnostivat yksinomaan nauhoista kuulemansa asiat, ei niinkään kertojan kieli, ja asioiden johdosta hän teki omia huomautuksiaan.

"Lopetimme Heikin kanssa kello 23. Sen jälkeen joimme vielä teetä." Näin on päiväkirjassani, joka jatkuu: "Päivä oli ollut kaunis, aurinko paistoi, mutten ehtinyt ulkona käväistäkään. Mari-mummo virkeä, innokas kutomaan. Mutta mennyt kokoon, paastoa taas, syö vain kalaa."

Seuraavan päivän (tiistai 9.3.1971) muistiinpanoni alkavat: "Koko yön pyryttänyt. Huoneeni (= opiston vierashuone) kovin lämmin. Aamukahvin jälkeen valmistauduin lähtöön Tikanojille, mukana: Tandberg-nauhuri, kamera salamalaitteineen ynnä ne Tatjana Torvisen nauhat, joissa satuja. Heikki otti autoonsa Marin ja minut, matkallaan Paltamoon, jonka yhteislyseossa hän opettaa venäjää."

Tikanojilla tiedettiin jo tulostamme. Olimme mieluisia vieraita, Mari mummo tietenkin, mutta myös minä, sillä edellistä tapaamistamme (1966) hiukan haitanneet epäluulot olivat hälvenneet. Tuota pikaa rakensin Tikanojan pirttiin nauhoitusverstaan, niin että kaikki kolme haastateltavaani saivat äänensä kuuluviin.

Seuraavanlaisista asioista tuli puhetta: jola-niminen tervavene, jollaisen "ruottšimiehet" ostivat Hyrystä, kun Suomeen lähtivät soutamaan; kaskenpoltto, josta eivät tosin paljoa enää muistaneet; Jyväskylälahden "äänellä itkijät" Outokiiman Toarie Joutsenlammissa, Miikkulan akka Iro (Tupalassa), Vilunlahen Okku ja Jarassiman Katti (sukunimeltään Karppa). Tatjana Tikanoja kertoi sitten kotikylälleen Jyväskylälahdelle ominaisesta tavasta: "sroitšana", siis helluntaina, veivät tytöt ja emännät tšasounaan "siiroata" eli rahkaa, jota lastuista tehdyillä puikoilla sitten "lipotettih šyyvä". Näin tehtiin, jotta "lehmä pisy tervehenä". Jyväskylälahden tšasounaa Tatjana arveli toista sataa vuotta vanhaksi; seinät oli veistetty, ei maalattu, mutta lattia oli maalattu. Ja peräseinällä oli naru, johon kävijät sitoivat huiveja ja muuta vaatetta riippumaan, "jotta tervehenä pisyttäis". Kun oli puhuttu Jyväskylälahden ja hiukan Uhtuankin hautausmaasta ja niiden nykytilasta, Oleksei Tikanoja kertoi, että Uhtuan Lamminpohjassa vanhat miehet muistelivat olevan rappasodan ajoilta suomalaisten hautausmaan, paikalla jota kutsuttiin Rentukaksi; Oleksei oli poikasena siinä juoksennellessaan huomannut sillä kohdalla kymmeniä kuoppia, jotka nähtävästi olivat näitä suomalaisten hautojen painumia. Petrahaudat olivat Olekseille kuulopuheista tuttuja. Isältään Oleksei sanoi kuulleensa, että viimeiset metsäpeurat oli nähty Kaklalahdessa, joka on Uhtuasta parikymmentä kilometriä Luusalmeen päin. Petroista puhe luiskahti poroihin; niitä Olekseihin aikana oli Uhtuassakin vielä muutamissa taloissa, hänelläkin 7 poroa, jotka hän toi vuonna 1922 mukanaan Suomeen. Niillä ajettiin heiniä ja halkoja.

Vielä olivat puheena Jyvääläiden talot ja niiden asukkaat, erityisesti Suomen puolelta naidut emännät, kiertelevät patasien kauppiat, ruoat, tietäjät, Tatjana Tikanojan äidin mahtavat pritoaniet eli myötäjäiset, kun hänet Alajärveltä tuotiin miniäksi Jyväälähteen: 60 paitaa, 20 hametta, 20 esiliinaa, sukkia laatikollinen, 3 kirjailtua silkkihuivia, 3 myssyä, 20 paria kintaita, 2 tyynyä, lammasnahkaiset vällyt, höyhenpatja, peitto.

Keskustelujen välissä kuunneltiin Torvisen Tatjanan minulle v. 1968 Jyvääläiden Tuossapeässä kertomia satuja, jolloin sain vastaukset niiden kirjoittamisessa ilmenneisiin kysymyksiin. Mutta unohtaa ei pidä, että työnteon lomassa Tatjana oli valmistanut oivan karjalaisen aterian, paaston aikanaikin nautittavaksi sopivan, nimittäin herkullisen siikasopan ja sen päälle kiisseliä.

Aika riensi nopeasti, mutta työt olivat vielä kesken. Heikki tuli meitä hakemaan opistolle ja ryhtyi heti auttamaan loppujen Outi Lipkinän satujen tarkistamisessa. Mari-mummo meni lepäämään mutta vain vähäksi aikaa. Pian hän taas ilmestyi huoneeseemme, ja asiaakin hänellä oli: hän halusi kertoa ääninauhaan yhden sadun, jonka olimme juuri päivällä kuunnelleet Tikanojilla Tatjana Torvisen v. 1968 kertomana (julkaistu "Kultarengas korvaan" -kirjassa s. 51-53), mutta "eri loatuh", eli niin kuin hän oli sen kuullut ja oppinut Vuokkiniemessä Levienlahen Mikin naiselta Annilta. Mainittu Anni oli Venehjärven Lipposia; ollut naimisissa Vuokkiniemessä Mäkelän Mikin kanssa. Näin sadusta "Tuhkimus saa kiinni rukiin tallajaan" tuli talteen Marin toisinto, pitkä, paljon monipolvisempi kuin Tatjana Torvisen. Kun vielä sadun loputtua tarkistelin Heikin kanssa loppuja satuja, oli kello 20. Kiireisen kahvinjuonnin jälkeen tavarat kokoon

ja Heikin kyydissä lentokentälle - ja ennen puoltayötä olin jo taas kotona Helsingissä.

Heti matkani jälkeen Mari-mummo sairastui vakavasti. Ruoka ei maittanut, ja vatsassa oli jatkuva kipu. Lisäksi vaivasi kova kuume, hengenahdistus ja yskä. Hän joutui Muhokselle Päivärinteen sairaalaan huonossa kunnossa, vettä otettiin keuhkoista peräti 4 litraa. Lääkärit kuitenkin arvelivat, että jonkinlaisia selviämismahdollisuuksia oli olemassa, koska Marilla oli vahva ja terve sydän. Huhtikuun 13. päivänä Heikki kirjoitti minulle äitinsä tilasta: " -- näyttää tapahtuvan se ihme, että vielä toipuu, mutta toipuuko entiselleen, on vielä avoin kysymys. Käänte parempaan päin on tapahtunut pääsiäisviikolla. Kuume laski, vedenmuodostus lakkasi, ja vähin erin alkoi ruoka maistua. Lääkärit ovat optimistisia, ellei sitten vain olisi syöpää. Muistot menneisyydestä ovat päällimmäisiä. -- Sairauden aikana on erityisesti tullut näkyviin äidin kiintymys näihin minun lapsiini. Niitä hän eniten kaipa." Onneksi syövän pelkoon ei ollut aihetta, mutta ankara keuhkokuume puhkaisi esiin piilevän keuhkovian; Heikki raportoi taas 13.5.: " -- Nyt on kuume jatkuvasti laskenut ja kuntokin kohentunut, mutta voimakkaat lääkkeet ovat vieneet muistin. Ei äiti puhu mitään sekavia, mutta ei hän liioin muista mitä vähän aikaisemmin on puhunut. Muistot liikkuvat lapsuuden ja nuoruusvuosien tapahtumissa." Ja 19.6.1971 Heikki taas: "Äiti on edelleen Päivärinteellä eikä ole tietoa milloin pääsee pois. Kyllä hän muuten on kovasti tervehtynyt, mutta muisti meni sen siliän. En usko että se enää entiselleen palaa."

Tapahtui kuitenkin ihme: Mari-mummon muisti palasi vähitellen lähes ennalleen. Kun 26. kesäkuuta 1972 olin taas Mieslahdessa, Mari

oli henkisesti virkeä, aulis juttelemaan ja halukas lähtemään kansani Tikanojille "kielikoulua" pitämään. Olin tuolloin runsaan viikon kestäneellä Kainuun-matkalla, lähinnä tarkistaakseni eräitä "Polku sammui" -kirjan kohtia ja joitakin kielen seikkoja, kohteina (tässä järjestyksessä) Juuan Ahmovaara (Iivana Karhunen, synt. Vuokinsalmessa), Paltamon Mieslahti (Mari Kyyrönen), Kuhmon Koljonon (Sanni Samulinen, synt. Rukajärven Suuressajärvässä), Kuhmon Vartiuskylän Rimpi (Iivana Ahtonen ja hänen vaimonsa Palaka), Suomussalmen Ylivuokki (Iisu Heikkinen ja Jussi Kinnunen eli Kelloniemen Jussi), Paltamon Mieslahti (Mari Kyyrönen, Oleksei ja Tatjana Tikanoja), Paltamo (Tatjana Niemi, synt. Alajärvässä), Kuhmon Vartiuskylä (Omellie Huovinen, Pekka Huovinen eli Vietto-Petteri) ja Parikkalan kirkonkylä (Moarie Mikkonen, synt. Kostamuksessa).

Kielikoulumme Mieslahdessa alkoi heti aamusta ja kesti klo 14:ään, jolloin minun oli käväistävä opistolla. Sanoin Marille, että hän voi jäädä Tatjanan ja Oleksein luo siksi aikaa. Tähän Mari: "Ei ole kii-rehtä kivellä, eik ole huolta huumarella". Välillä käytiin Paltamon kirkolla tapaamassa Uhtuan Alajärven synnynnäistä Tatjana Niemeä eli Mihejevaa (synt. 1882) ja sen jälkeen vielä jatkui kansanopistossa Marin haastattelua. Ihmeellisesti hän jaksoi muistella pitkän päivän iltaan saakka, vaikka välillä kuuluvasti haukottelikin. Klo 21 aikaan Mari pääsi minulta rauhaan, kun Heikin kanssa lähdimme Risti-järvelle hänen huvilalleen Iijärven rannalle saunomaan. Päivän ohjelma oli ollut sangen tiukka, eihän tällä tavalla saisi hyvää kertojaa rasittaa, sen hyvin ymmärsin, mutta aikaa oli vain tämä päivä, huomen-aamulla kun oli lähdettävä uuteen kohteeseen: Kuhmon Rimmille, rajan pintaan.

Vielä yhden matkan tein Mari Kyyrösen luo Paltamon Mieslahteen, 3.-4.10.1974, ennenkuin perhe muutti Lapualle.

Lapualla Mari-mummo yhä enemmän eleli kotipuolensa muistoissa ja kuvitelmissaan suorastaan kotipuolestaan, milloin syntymäkylässään Venehjärvessä, milloin Vuokkiniemen Pokostalla. Siteet nykytodellisuuteen höllenisivät jatkuvasti. Kun 3. kesäkuuta 1976 vielä tapasimme, Mari kyllä heti tunsu minut ja kertoili niitä näitä, mitä mieleen juohtui, kotipuolestaan. Vielä vuoden kuluttua, 1.6.1977, Heikki kirjoitti minulle äitinsä voinnista mm.: "Äitikin on joka päivä jalkeilla, vain joinakin öinä tekee lähtöä Venehjärven Niskalaan (siis syntymäkotiinsa) ja pyytää jotakin lapsista saattomieheksi. Tässä viikko sitten oli jo (aamulla) kolmen aikaan pukeissa, huiui Karjalan tapaan sidottuna, tavaranyytti toisessa ja käsilaukku toisessa kädessä menossa ovelle, kun heräsin. Kysyin "mihin olet menossa?" Vastaus: "Ka šinnehän mie Njokanhiemeh, pitäy lähtie kattšomah mitein ne vanhukšet šielä eletäh. Eihän šielä ole vet ketänä kattšojua. Lehmätki pitäy piäštyä aholla." Sellaista hänen elämänsä on nykyisin. Toisinaan ajattelen: jospa se äiti sitten tuonilmaisista päin pääsee käymään siellä rakkaimmilla paikoillaan."

Marin elämä kului hyvien ihmisten parissa, vaikka Vuokkiniemestä 1944 lähdettyä monella paikkakunnalla, Ruotsissakin puolisenkymmentä vuotta. Sen jälkeen kun hän joulukuussa 1952 palasi Ruotsista Suomeen, hän ensin asui Lapualla Heikin kouluttajan pastori Taito Lumpeen kodissa, mutta kesästä 1954 lähtien kuolemaansa saakka Marilla oli elosijana hänen nuorimman poikansa Heikin ja miniänsä Eevan koti, ensin Ylihärmän Rannanjärven koulu, sitten syksystä 1957 Kemijärven

Kuusivaaran kansakoulu, vuosina 1961-75 Paltamon Mieslahden kansanopisto, ja vihdoinkin Lapua, jonne Heikki tuli opettajaksi Haapakosken kansakoululle. Heikki ja Eeva hoitelivat vanhaa äitiä hyvin, mistä Mari usein minulle liikuttuneena kertoi. Heikki osasi kuunnella äitinsä kertomuksia Venehjärvestä ja Vuokkiniemestä, vaikka niissä tavallaan takaa toistuivat samatkin asiat. Ja kuuntelemaan oppivat myös lapsenlapset, joille Mari kertoi pitkiä satujaan - niitä lapset eivät tosin kaikin kohdin ymmärtäneet - ja hyräili lauluja, milloin lastenlauluja, milloin muitakin.

Marin elämän viimeiset vuosikymmenet kuuluivat siis Heikin perheen yhteydessä. Ei hän salannut tyytyväisyyttään siitä, että vielä lähempänä viittäkymmentä oli synnyttänyt Huoti-pojan. "Johan miula ois ollut kyllitellen näitä lapšie" ilman Heikkiäkin, nimittäin yhdeksän, sanoi hän, mutta v. 1927 syntyi Vuokkiniemessä vielä kymmenes, Huoti. "Kasvata vain poikoa hyvästä", kehotti Marin anoppi Nasto (Ortjontyttö Mäkelä) - ja hyvin Mari poikansa hoiti kaikissa vaihtelevissa oloissa. Poika jäi elämään äitinsä vanhuuden turvaksi.

Mari Kyyrösellä oli onni säilyttää suuret hengenlahjansa yli 90 ikävuoden. Hän oli syntynyt v. 1883 Venehjärven kylässä Niskalan suuressa yksinäistalossa, ja vielä syksyllä 1974 haastattelu oli tuloksellista. Jos laatisin luettelon siitä, mitä kaikkea Mari Kyyrönen minulle ehti kertoa, niin tuo selvitys olisi pitkä. Se sisältäisi kertomuksia elämän arjesta Venehjärvestä ja v:sta 1903 alkaen Vuokkiniemen Pokostalla Kyyrölässä, mainittujen kylien asukkaiden sukuhistoriaa, merkillisiä tapahtumia, elämänviisautta, melkoisesti runojaakin. Eivät itkuvirretkään olleet Marille outoja. Vain vähän niitä tosin tuli häneltä talteen; hän ei ollut niihin erityisen halukas, koska arveli jo paljon unohtaneensa itkusanoja, ja itkuissa sanat

"ne pitäis peäkšekkäh panna hyväsešti", kuten hän tähdensi.

Karjalaan liittyvissä töissäni Mari Kyyrösen kertoma tieto on aivan keskeisellä sijalla. Määrältään eniten sitä on teoksessa "Vienan kansa muistelee" (1958) ja satukokoelmassa "Kultarengas korvaan" (1971), mutta runsaasti myös toistaiseksi viimeisessä kuvauksessani "Vienan kyliä kiertämässä" (1978). Kokoelmassa "Vienalaisia lastenlauluja" (1973) on kolmattakymmentä Marin laulua, ja valikoimassa "Karjalaisia sananlaskuja ja arvoituksia" (1976) on toistasataa hänen sananlaskuaan ja lähes puolensataa arvoitusta. Myös muutamissa artikkeleissani on Mari Kyyröseltä saatuja tietoja. Edellisten lisäksi on vielä muistettava, että tekeillä olevaan suureen Karjalan kielen sanakirjaan olemme, vaimoni ja minä, poimineet muistiinpanoistamme suuren joukon Marin sanoja, jotka siinä ovat näytteinä Vuokkiniemen murteesta.

Edellä olen jo ohimennen maininnut, että Mari Kyyröstä haastatteli jo Väinö Kaukonen syyskesällä 1943, toisella sodanaikaisella keruuretkellään karjalaiskylissä. Mari Kyyrösen haastattelijoiden joukkoon liittyi v. 1967 vielä Juha Kouvo. Hän äänitti Marin kertomaa perinnettä silloin ja seuraavana vuonna yhteensä peräti 24 tuntia. Tämä nauhaerä, joka on tallella Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, on arvokas lisä Mari Kyyröseltä tehtyihin muistiinpanoihin.

Edellä olevista hajapiirrelmistä näkyy, että Mari Kyyrösen asema karjalaisen perinteen talteen saamisessa on ollut erityisen merkittävä. Tähän ovat johtaneet monet syyt ja sattumatkin - sekin sattuma, että hänet jo v. 1951 tapasin - , mutta ennen kaikkea se, että Mari oli hyvämuistinen, sujuvapuheinen, auliisti kertova. Hän antoi itse arvoa tiedolleen, siksi hän halusi saada sen talteen niin runsaana

ja täydellisenä kuin mahdollista. Yksinäisyydessä, hiljaisuudessa - ja niitä hetkiähän hänellä oli paljon - hän mietiskeli vanhoja asioita, osaksi siksikin - kuten hän minulle kerran nimenomaan sanoi - , että muistaisi sitten kertoa, kun niitä taas kysytään. Voi myös sanoa, että se ympäristö, jossa Mari Kyyrösen elämänsä viimeisen neljännesvuosisadan eli, siis hänen nuorimman poikansa perhe, oli hyvin otollinen perinteen säilymiselle. Siinä annettiin mummon puheille arvoa, häntä kuunneltiin, ja Heikki osasi johdatella esiin äitinsä muistin lokeroista monia asioita, jotka olivat unhoon vaipumaisillaan.

Kun Mari Kyyrösen elämänympäristö oli tällainen, merkitsi se paljon myös karjalaisen tiedon tallentajille, vaimolleni ja minulle. Se merkitsi tietysti runsaita tuloksia, mutta se merkitsi myös kiintymystä kunnioittamaamme vanhukseen. Meitä lämmitti suuresti se, että huomasimme tuon kiintymyksen molemminpuoliseksi.